

ISSN:1306-3111
e-Journal of New World Sciences Academy
2009, Volume: 4, Number: 3, Article Number: 1B0009

MEDICAL SCIENCES

Received: December 2008
Accepted: June 2009
Series : 1B
ISSN : 1308-7312
© 2009 www.newwsa.com

Elvan Türkol, Gülsen Güneş
Güray Özen, Mehtap Omaç
Inonu University
ggunes@inonu.edu.tr
Malatya-Turkey

KADINLARIN SERVİKS KANSERİ, PAP SMEAR VE HPV AŞISI HAKKINDA BİLGİ TUTUM VE DAVRANIŞLARI

ÖZET

Serviks kanseri, tüm dünyada kadınlarda kansere bağlı ölümler içinde ikinci sırada yer alır. Bütün dünyada önlenmesi mümkün olan bir hastalıktır. Bu çalışma Malatya Merkeze bağlı Tecde Sağlık Ocağı ve Çöşnük Sağlık Ocağı bölgelerinde yaşayan 15-49 yaş arası evli kadınlar arasında serviks (rahim ağzı) kanseri ve aşısı konusundaki bilgi düzeyleri ve tutumlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamına giren 15-49 yaş arası evli kadınların yaş ortalaması 34.2±8.4 yıldır. Çoğu ilkökul mezunudur (%43.1) Eğitim düzeyi ortaokul ve üzerinde olanlarda serviks kanseri ile ilgili bilgi düzeyi daha yüksektir. Gelir düzeyi arttıkça serviks kanserini duyma oranı artmıştır (%95). Araştırma sonuçları, serviks kanseri, HPV virüsü ve korunma yolları, serviks kanserinin tanısında ve kontrolünde çok önemli bir tarama olan smear testi konusunda kadınların yeterli düzeyde bilgi sahibi olmamalarına rağmen yaklaşık yarısının rahim ağzı kanserinin aşısını duymuş oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Kadınların smear testi konusunda bilinçlendirilmeleri gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Serviks, Davranış, Kanser, Tutum, Smear Testi

WOMEN'S KNOWLEDGE, ATTITUDE AND BEHAVIOURS ABOUT CERVIX CANCER, PAP SMEAR AND HPV VACCINE

ABSTRACT

Cervix cancer is the second sequence of the deaths related to the cancer all over the world. It is an illness possible to prevent all over the world. This study has been aimed to define the knowledge levels and attitudes of the women married and aged 15-49 living in the Tecde Village Clinic and Çöşnük Village Clinic regions from Malatya City Center about the cervix (uterus enter) cancer and its vaccine. The average age of the women married and aged 15-49 in the scope of the research is 34.2±8.4 years. Most of the women are primary school graduate (43.1%) The women whose education levels are secondary graduate and over know more about cervix cancer. When income levels increase, the knowledge rate about the illness increases (95%). The research results concluded that even though the women do not have sufficient knowledge about a very important scanning test, the smear test in the diagnosis and control of the cervix cancer, HPV virus and protection ways, almost half of them have heard about the uterine mouth cancer. The women should be informed about the smear test.

Keywords: Cervix, Behaviours, Cancer, Attitude, Smear Test

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Serviks kanseri, tüm dünya genelinde kadınlarda kansere bağlı ölümler içinde ikinci sırada yer alır. Avrupa'da her yıl 50 bin, dünyada ise 500 bin kadına serviks kanseri tanısı konmakta, Avrupa da yılda 25 bin, dünyada da 250 bin kadın bu nedenle ölmektedir [1]. Serviks kanseri olgularının %90'ı gelişmekte olan ülkelerde saptanır. Bunun en önemli sebebi düzenli tarama programlarının olmayışıdır.

Serviks kanseri, sebebi bilinen, önlenmesi mümkün olan nadir kanserlerdendir. Serviks kanserinin Human Papilloma virusun (HPV) onkojenik türleri tarafından meydana getirildiği bilinmektedir. HPV enfeksiyonu cinsel yolla bulaşan ve üreme organlarının en sık görülen viral enfeksiyonudur. Epidemiyolojik çalışmalar serviks kanseri için majör risk faktörünün HPV olduğunu göstermektedir. Diğer risk faktörleri arasında erken yaşta cinsel ilişki, seksüel partner sayısı, yüksek parite, ırk, düşük sosyoekonomik durum ve sigara önemli bir yer tutmaktadır. Bugün servik kanseri gelişimi için HPV nin mutlaka var olması gerektiği, diğer risk faktörlerinin ya virusle karşılaşma oranlarını arttırdığı ya da viral persistansı-karsinojenik süreci hızlandırdığı için önemli olduğu üzerinde durulmaktadır [2].

HPV enfeksiyonu en fazla 16-20 yaşları arasında görülür. Enfeksiyon çoğunlukla kendiliğinden iyileşir, ancak bazen tam olarak iyileşmez ve servikste prekanseröz lezyonların oluşumuna yol açabilir. Bu durum uygun şekilde tedavi edilmezse 20-30 yıllık bir süre içerisinde serviks kanserine dönüşür [1]. Bununla birlikte serviks kanserine yakalananların %50'den fazlasının daha önce hiç tarama yaptırmamış olması, pap smear testinin önemini arttırmaktadır [3].

Serviks kanseri tüm dünyada kadınlarda kansere bağlı ölümler arasında ikinci sırada yer alır. Sadece 2002 yılı içerisinde 493.000 yeni olgu saptanmıştır [4 ve 5]. Serviks kanseri ile ilgili Türkiye'ye ait geniş bir veri tabanımız olmamasına rağmen eldeki verilere göre kadınlarda ölüme sebep olan 5. Kanserdir [6]. International agency for research on cancer' in 2002 yılında yaptığı GLOBOCAN çalışmasına göre Türkiye' deki serviks kanseri insidansı 100.000'de 4,5'dir [7]. Türkiye' yi temsil etme özelliğine sahip 8 ilde yapılan bir çalışmada 2004 verilerine göre serviks kanseri görülme sıklığı 100,000'de 5.27 olarak bildirilmiştir [8]. Bu durum, serviks kanserinde tarama programlarının bu kanserin görülme sıklığını ve bu kanserden ölüm oranlarını azaltmakta ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Toplumda serviks kanseri ile ilgili bilgi düzeyi tutum ve davranışların bilinmesi tarama programlarının başarısını arttırmakla beraber serviks kanseri ile ilgili daha doğru verilerin elde edilmesini sağlayacaktır.

Tüm Dünya'da HPV enfeksiyonunun varlığının saptanması ve etiyolojik ajanın bir virus olması nedeniyle primer önlem amacıyla aşı çalışmalarının başlamasına neden olmuştur.

Dünyada ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarama testinin ve aşının önemi artmaktadır.

Bu çalışma Malatya Merkeze bağlı farklı sosyodemografik özelliklere sahip iki sağlık ocağı bölgesinde yaşayan 15-49 yaş arası evli kadınlar arasında serviks (rahim ağzı) kanseri ve aşısı konusundaki bilgi düzeyleri ve tutumlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Serviks kanseri, sebebi bilinen, önlenmesi mümkün olan nadir kanserlerdendir. Türkiye'deki serviks kanseri insidansı 100.000'de 4,5'dir. Bu durum, serviks kanserinde tarama programlarının bu

kanserin görülme sıklığını ve bu kanserden ölüm oranlarını azaltmakta ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Toplumda serviks kanseri ile ilgili bilgi düzeyi tutum ve davranışların bilinmesi tarama programlarının başarısını arttırmakla beraber serviks kanseri ile ilgili daha doğru verilerin elde edilmesini sağlayacaktır.

3. YÖNTEM (METHOD)

Araştırmanın evrenini Malatya'da iki sağlık ocağı bölgesinde yaşayan 15-49 yaş evli kadınlar oluşturmuştur. Tecde ve Çöşnük sağlık ocağına kayıtlı 15-49 yaş kadın nüfusu 3060'dır. Minimum örneklem büyüklüğü 341 olarak hesaplanmış, 500 kadın basit rastgele olarak örnekleme seçilmiştir. Tecde sağlık ocağından 216, Çöşnük sağlık ocağından 211 olmak üzere toplam 417 kadın araştırmaya katılmıştır.

Kadınlara sosyodemografik özelliklerini ve serviks kanseri ve aşısı konusundaki bilgi düzeyini ve aşıya karşı tutumlarını ölçen sorulardan oluşturulmuş anket formu yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Araştırma kesitsel tanımlayıcı niteliktedir. Veriler SPSS 13.0 programında analiz edilmiştir. Analizlerde ki-kare testi kullanılmıştır. Katılımcılara, çalışma hakkında bilgi verilmiş ve rızaları alınmıştır. Çalışma 2007-Ekim-Kasım ayları arasında yürütülmüştür.

4. BULGULAR (FINDINGS)

Araştırma kapsamına giren 15-49 yaş arası evli kadınların yaş ortalaması 34.2±8.4 yıldır. Çoğu ilköğretim mezunudur (%57.8). Kadınların %98.6'sı evlidir. Aylık geliri 500 TL'den az olanlar %37.6'dır, %43.9'u 1-2 çocuğa sahiptir, %39.3'ü 18 yaş ve altında evlenmiştir. Kadınların %75.2'si sigara içmemektedir. Araştırma kapsamındaki kadınların demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma kapsamındaki kadınların demografik özellikleri
(Table 1. Sociodemographic characters of women)

Özellikler	n	%
Yaş		
15-29	140	33.7
30-39	159	38.3
≥40	116	28.0
Medeni Durum		
Evli	409	98.6
Diğer	3	0.7
Eğitim		
OYD	52	12.5
İlkokul	240	57.8
Lise+	116	28.0
Aylık		
<500YTL	156	37.6
500-999 YTL	123	29.6
1000 ve üzeri YTL	132	31.8
Çocuk sayısı		
1-2	182	43.9
3-4	155	37.3
5+	44	10.6
Evlenme yaşı		
13-18	163	39.3
19-24	206	49.6
≥25	40	9.6
Sigara		
İçenler	98	23.6
İçmeyenler	312	75.2
Toplam	417	100.0

Kadınların %79,5'i serviks kanserini duyduklarını bildirmiştir. %48.7'si serviks kanserinden korunmanın mümkün olduğunu söylemiştir. Eğitim ve gelir düzeyi arttıkça kadınların serviks kanseri hakkındaki bilgi durumları anlamlı olarak artmıştır (p<0.005).

Korunma konusunda %47,2'si tek eşliliğin önemli olduğunu, %42,3'ü aşı ile korunulabileceğini belirtmiştir. Kadınlara smear testi ile ilgili bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla sorular sorulmuştur. Smear testi ile ilgili farkındalık durumları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Kadınların smear testi konusunda farkındalıkları
(Table 2. Awareness of women about vaginal smear test)

	n	%
Smear testi nedir?		
Rahim ağzında anormal hücreleri gösteren testtir	115	27.9
Rahim ağzı kanserini tedavi eden bir test	11	2.7
Cinsel yolla bulaşan hastalıklar için bir test	15	3.6
Bilmiyorum	271	65.8
Smear testi ne sıklıkla yapılmalıdır?		
Her yıl	100	25.8
2-3 yılda bir	39	10.1
4-5 yılda bir	7	1.8
10 yılda bir	6	1.6
Bilmiyorum	235	60.7
Siz hiç smear testi yaptırdınız mı?		
Evet	91	23.5
Hayır	296	76.3
Anormal smear testi neyi gösterir?		
a)kanser		
evet	142	44.7
hayır	14	4.4
bilmiyorum	162	50.9
b)İnfeksiyon		
evet	98	32.6
hayır	16	5.3
bilmiyorum	187	62.1

Kadınların %65.3'ü smear testinin ne olduğunu bilmemektedir, %23.5'i en az bir kez smear testi yaptırmıştır. Kadınların %25.8'i smear testinin her yıl yaptırılması gerektiğini, %60.7'si ise ne sıklıkta yapılması gerektiğini bilmediklerini ifade etmişlerdir. Kadınların büyük çoğunluğu anormal smear testinin ne anlama geldiğini bilmediklerini söylemişlerdir.

"Serviks kanserinin gelişiminde rol oynayan faktörler sizce nedir?" sorusuna kadınların yarısından fazlası sigara (%61.2), alkol (%57.9) ve virüsün (%59.0) önemli olduğu cevabını vermiştir. Ayrıca kadınların %49.6'sı serviks kanseri oluşumunda genetik faktörün, %45.1'i erken koitusun, %49'u ise partner sayısının önemli olduğunu bildirmiştir. Kadınların %49.6'sı yetersiz korunmanın, %54.9'u düzenli smear yaptırmamanın serviks kanserinin gelişiminde rol oynayan faktör olarak önemini bilmediklerini söylemişlerdir.

Kadınların %57.8'i rahim ağzında siğiller oluşturan bir virüsü duymadıklarını, %48.0'ı bu virüsün kanser yaptığını bilmediklerini söylemişlerdir. Bulaşma konusunda %58'i virüsün, cinsel yolla bulaştığını bilmektedir. Virüsün cinsel ilişki ile bulaştığını düşünen

kadınlar %49.9 (207 kişi), virüs bulaşı hakkında fikri olmayanlar %48.7'dir. Çok eşliliğin virüsün bulaşında önemli olduğunu düşünenler %49.4, eşin partner sayısı önemlidir diyenler %44.8'dir. Virüs her iki cinsten de etkilidir diyenler %38.3'tür. Araştırmaya katılan kadınların HPV aşısı hakkındaki bilgi düzeyleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Kadınların HPV aşısı hakkında bilgi düzeyleri
Table 3. Attitudes of women about HPV vaccine

	Evet		Hayır		Bilmiyorum		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Aşığı duydunuz mu?	193	46.5	217	52.3	5	1.2	415	100.0
Aşığı yaptırmayı düşünür müsünüz?	206	49.6	83	20.0	126	30.4	415	100.0
Kızınıza aşı yaptırmayı düşünür müsünüz?	195	47.0	113	27.2	107	25.7	415	100.0
Kızınız olsaydı aşı yaptırır mıydınız?	182	43.9	70	16.9	163	39.3	415	100.0
Sizce kız çocukları evlenmeden önce mi aşılatılmalı?	169	40.7	76	18.3	170	41.0	415	100.0

Kadınların %46.5'i HPV aşısını duymuş, %31.9'u 9-26 yaş grubuna yapılabileceğini belirtmiştir. %52.4'ü bu aşığı kendisine yaptırmayı istemektedir. %43.9'u kızım olsa aşığı yaptırırdım demiştir. %44.6'sı bu aşığı yaptırmak isterim ama pahalı olduğu için yaptıramam demiştir. Üniversite mezunlarında aşığı duyma oranı %81.2 iken, okuma yazması olmayanlarda bu oran %19.2'dir (P<0.005). Kadınların %63.6'sı serviks kanseri aşısını televizyondan %15.4'ü arkadaşından duyduğunu bildirmiştir.

5. TARTIŞMA (DISCUSSION)

Araştırmamızda kadınların serviks kanseri, pap smear ve HPV aşısı hakkında bilgi tutum ve davranışları incelenmiştir.

Araştırmaya katılan serviks kanseri, pap smear ve HPV aşısı hakkında bilgi tutum ve davranışları sorgulanan 15-49 yaş arası kadınların yaş ortalaması 34.2±8.4 yıldır. Çoğu ilkökul mezunudur (%42.4). Kadınların %98.6'sı evlidir. Aylık geliri 500 YTL' den az olanlar %37.6'dır. %43.9'u 1-2 çocuğa sahiptir. %39.3'ü 18 yaş ve altında evlenmiştir. Kadınların %23.6'sı sigara içmektedir.

Araştırmaya katılan kadınların %20.3'ü serviks kanserini duymadıklarını, %79.7'si ise duyduğunu bildirmiştir ve %48.7'si serviks kanserinden korunmanın mümkün olduğunu söylemiştir. Afyonkarahisar merkez ana çocuk sağlık merkezine başvuran 15 yaş üzeri 250 kadında yapılan bir araştırmada, kadınların yaş ortalaması 33.3'dür, %17.6'sı 18 yaşında evlenmiş, %60.4'ü ilkökul mezunu, %28.4'ünün ekonomik durumu iyidir. Afyon'da yapılan çalışmada kadınların %58.4'ünün serviks kanserini daha önce duymadığı, %69.2'sinin nedenini bilmediği belirlenmiştir [9].

Araştırmamızda serviks kanserini duyma oranı eğitim düzeyi arttıkça anlamlı bir şekilde artmıştır. HPV ve serviks kanseri ile ilgili kadınların bilgi düzeylerini araştıran başka bir çalışmada genç ve eğitim düzeyi yüksek olan kadınlar servikal kanser ve HPV ilişkisini daha iyi tanımladıkları görülmüştür [10].

Araştırmamız'da "Serviks kanserinden korunmak için neler yapılabilir" sorusuna kadınların %47.2'si tek eşliliğin önemli olduğunu, %42.3'ü aşı ile korunulabileceğini belirtmiştir. Afyon'daki çalışmaya katılan kadınların %29.1'i tek kişi ile cinsel ilişki, %42'

si aşı ile korunulabilineceğini söylemiştir. İki bölge arasında aşı ile korunma oranı aynı iken, tek eşliliğin korunmadaki önemi üzerine ortaya çıkan farklılık ilgi çekicidir [9].

Kadınların %65.8'i smear testinin ne olduğunu bilmemektedir, %23.5'i en az bir kez smear testi yaptırmıştır. Kadınların %25.8'i smear testinin her yıl yaptırılması gerektiğini, %60.7'si ise ne sıklıkta yapılması gerektiğini bilmediklerini ifade etmişlerdir. Kadınların büyük çoğunluğu anormal smear testinin ne anlama geldiğini bilmediklerini söylemişlerdir.

Afyonda erken tanı için kullanılacak test olarak kadınların %41.6'sı smearı söylerken, %80'i hiç smear yaptırmamıştır. Serviks kanseri erken tanısına yönelik davranışlara baktığımızda kadınların %20'si smear yaptırdıklarını söylemişlerdir. Afyon bölgesindeki kadınlarda da smear yaptırma oranı %20'dir [9].

Kolombiya'da yapılan bir çalışmada son bir yıl veya daha az süre içinde kadınların %71.5'i pap smear test yaptırdıklarını bildirmişlerdir [11].

Servikal kanser için en büyük risk hiç pap smear yaptırmamaktır. A.B.D. gibi gelişmiş ülkelerde kadınların %85'i yaşamları boyunca en az bir kez Pap smear yaptırmış iken az gelişmiş ülkelerde bu oran sadece %5'dir [7].

Sağlık çalışanlarında yapılan bir çalışmada ise smear testinin ne olduğu sorusuna %66.9'u doğru cevap verirken, smear testi en son ne zaman yaptırdınız sorusuna %46.5'i hiç almadığını bildirmiştir [12].

Hispanik kadınlarında yapılan bir çalışmada %69'u yaşamları boyunca bir smear testi yaptırdıklarını, %56'sının ise son bir yıl içinde en az bir kez smear testi yaptırdıklarını bildirmişlerdir (13).

Araştırmamıza katılan kadınlar serviks kanseri oluşumuna neden olan faktörlere sırasıyla (%61.2), alkol (%57.8) ve virüsün (%59.0) önemli olduğu cevabını vermiştir.

Ayrıca kadınların yarıya yakını serviks kanseri oluşumunda genetik faktörün, erken koitusun, partner sayısının önemli olduğunu bildirmiştir. Kadınların %49.6'sı yetersiz korunmanın, %54.9'u düzenli smear yaptırmamanın serviks kanserinin gelişiminde rol oynayan faktör olarak önemini bilmediklerini söylemişlerdir.

Afyon'a yapılan çalışmada serviks kanserinin virus olduğunu söyleyenlerin oranı %20 bulunmuştur. Korunmada %29.1'i tek kişi ile cinsel ilişki, %42'si aşının önemli olduğunu söylemiştir. Erken tanı için %41.6'sı smear testi yapılması gerektiğini söylemiştir [9].

Hispanik kadınlarında yapılan araştırmada kadınların %98.4'ü smear testini yaptırmanın önemli olduğunu, %94.7'si kansere yakalanmadan önce smear testinin servikal değişiklikleri bulabileceğini söylemişlerdir [13].

Malezya'da yapılan bir çalışmada kadınların servikal kanser taramasına karşı tutum ve sosyokültürel davranışları incelenmiş, çoğunluğu pap smear testin, servikal kanserin erken teşhisinde ne kadar önemli olduğunu bildiklerini ifade etmiş ancak semptom olmadığı için pap smear testi yaptırmamışlardır. Araştırmaya katılan kadınların diğer bir kısmı ise korktuğu için, bir kısmı da pap smear testi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları için yaptırmadıklarını bildirmişler [14].

Singapur'da yapılan bir çalışmada kadınların %73.1'i pap smear testini bildiklerini söylemişler, %48.7'si de servikal kanserden korunulamayacağını bildirmişlerdir(15).

Araştırmamızda HPV aşısını duymayanların oranı %52.3, duyanların oranı %46.5'tir. Kadınların %49.6'sı aşığı yaptırmak istiyor.%47.0'ı

kızına aşığı yaptırmak istiyor. "Kızım olsaydı aşığı yaptırırdım" diyenlerin oranı ise %43.9'dur. Kız çocukları evlenmeden önce aşılmalı diyenler %40.7, bilmiyorum diyenler ise %41.0'dır. Kadınların %44.6'sı pahalı olduğu için yaptıramayacaklarını bildirmiştir.

Sağlık çalışanları üzerinde yapılan bir çalışmada %87'si aşığı duyduklarını, %89.2'si aşığı karşı olmadıklarını belirtmişlerdir. Aşığı karşı olanların %49.1'i çok pahalı olduğu için, %29.1'i ülkemizde az sayıda serviks kanseri olduğu için %16.4'ü seksüel teması arttıracığı için aşığı karşı olduklarını bildirmişlerdir. %88.9'u "aşığı tavsiye eder misin" sorusuna evet cevabı vermiştir [12].

Serviks kanseri ve HPV aşısı konusunda ülkemizde kadınların bilgi, tutum ve davranışları yetersiz düzeydedir. Bu konuda yeterli çalışma bulunmamaktadır ancak İzmir kanser izlem ve denetleme merkezi 1993-1994 yılları kayıtlarına göre serviks kanseri görülme sıklığı %5.9'dur. Ülkemizde 16 patoloji merkezinin altı yıllık biyopsi kayıtlarına göre serviks kanseri görülme oranı %3.7'dir [16].

6. SONUÇ VE ÖNERİLER (CONCLUSION AND SUGGESTIONS)

Malatya İl merkezine bağlı farklı sosyodemografik özelliklere sahip iki bölgede yapılan araştırmada, kadınların %79.5'i serviks kanserini duymuş, yaklaşık yarıya yakını da korunmada tek eşliliğin ve aşının önemini bildiklerini söylemişlerdir. Ancak araştırmaya katılan kadınların büyük çoğunluğu serviks kanserinin erken tanısında önemli olan smear testi hakkında yeterli bilgi düzeyine sahip değillerdir. Kadınların %59.0'u serviks kanserinin gelişiminde virusun önemli olduğunu, %46.5'i HPV aşısını duyduğunu, %52.4'ü HPV aşısını kendisine yaptırmak istediğini ifade etmiştir. Ayrıca aşı hakkındaki bilginin çoğunluğunun kitle iletişim araçlarından sağlandığı görülmüştür.

Sağlık ocaklarında, jinekoloji kliniklerinde muayene için gelen kadınlara serviks kanseri tarama testlerinin ne amaçla, nasıl ve ne sıklıkla yapıldığı ve yaptırmanın önemi anlatılmalıdır. Ayrıca kurum içi ve dışı bilgi akışının sağlanması için hizmet içi eğitim seminerlerinin ve sempozyumlarının yapılmasına devam edilmelidir. Böylece sağlık personellerinin üreme sağlığını koruyucu davranışlar konusunda bilinçlendirilmesi ve hizmet sunumunda kullanması yönünde desteklenmelidir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Bilir, N., (2007). Halk Sağlığı Uzmanları Teknik Raporlar No:037 2007. www.hasuder.org/doc/teknikrapor%5B1%5D.03.07HPV.doc.
Erişim tarihi: 03.05.09.
2. Güner, H. ve Çağatay, T., (2007). Serviks Kanseri Epidemiyolojisi ve Human Papilloma Virus. Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Dergisi. 4:1, ss:11-19.
3. Zemheri, E. ve Koyuncuer, A., (2005). Servikal Kanserlerin Erken Tanısında Pap Testinin Önemi; 14:1 ss:1-4.
4. IARC Monographs on the Evaluation of Carcinogenic Risks to Humans Vol. 90, Human Papillomaviruses, IARC Press, Lyon 2005.
5. Parkin, D.M., Whelan, S.L., Ferlay, J., Storm, H., (2002). Cancer Incidence in Five Continents, Vol. VIII, IARC cancerBase No.7 IARC Press, Lyon.
6. Ferlay, J., Bray, F., Pisani, P., and Parkin, D.M., (2004). Globocan 2002 cancer incidence. Mortality and prevalence worldwide, IARC Cancer Base No.5 version 2.0, IARC Press, Lyon.

7. Türkiye’de kanser kontrolü editör Prof.Dr. A. urat Tuncer T.C. Sağlık Bakanlığı Kanslerle savaş dairesi Başkanlığı. Bakanlık yayın numarası 707, Ankara 2007:349-358.
8. Sağlık Bakanlığı Kanslerle Savaş Dairesi Başkanlığı Epidemiyoloji ve Korumu Şube Müdürlüğü 2005 Yılı Türkiye Kanser İstatistikleri <http://www.ketem.org/istatistik.php> Erişim Tarihi: 31.03.2009.
9. Ceylantekin, Y. ve Çelik, Y., (2008). Serviks Kanserinin Erken Tanısı ve Önlenmesinde Halkın Bilgi Düzeyinin İncelenmesi. 11.Ulusal Jinekolojik Onkoloji Kongresi, Antalya.
10. Stark, A., Gregoire, L., Pilarskia, R., Zarboa, A., Gaba, A., Lancaster, W.D., (2008). Human Papilloma Virus, Cervical Cancer and Women’s Knowledge, Cancer Detect Prev, 32 (1): 15-22.
11. Hanisch, R., Gustat, J., Hagensee, M.E., Baena, A., Salazar, J.E., Castro, A.M., Gaviria A., and Sanchez, G.I., (2008). Knowledge of Pap screening and human papillomavirus among women attending clinics in Medellin, Colombia International Journal of Gynecological Cancer. 2008; 18(5):1020-1026,
12. Şenyürek, N., (2008). İ.Ü Cerrahpaşa Tıp Fakültesinde çalışan ebe ve hemşirelerin serviks kanserinin erken tanı, teşhis, korunma ve tedavisi konusunda bilgi ve tutumlarının incelenmesi. 11.Ulusal Jinekolojik Onkoloji Kongresi Bildiri Kitabı. Antalya.
13. Byrd, T.L, Peterson, S.K, Chavez, R., and Heckert, A., (2004). Cervical Cancer Screening Beliefs Among Young Hispanic Women. Preventive Medicine; 38:192-197.
14. Wong, L.P., Wong, Y.L., Low, W.Y., Khoo, E.M., and Shuib, R., (2008). Cervical Cancer Screening Attitude and Beliefs of Malaysian Women .Int J Behav Med;15(4):289-92.
15. Seow, A., Wong, M.L., Smith, W.C., Lee, H.P., (1995). Cervical Cancer Screening Attitude and Beliefs of Singapore. Preventive Medicine 1995 Mar; 24(2):134-41.
16. Ayhan, A., (2009). Türkiye’ de Serviks Kanseri ve Ulusal Tarama İlkeleri. www.ukdk.org/ppt/kans_haftasi_sunumlar/dr_ali_ayhan.pdf. Erişim Tarihi: 10.06.2009.